

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

A VÁC—VERŐCEI CSATA
1597. november 2—9.

Az 1597-es hadjárat évi végén, november elején a török és a Habsburg erők Vác közelében csatát vívtak, pontosabban kisebb csatározásokat folytattak egymással. Erről a 15 éves háború (1593—1606) keretén belül történt összecsapásról igen keveset olvashatunk a hadtörténeti irodalomban, ráadásul a csata datálása több munkában is alapvetően téves, s egyéb hibák is jellemzik az idevonható, általában meglehetősen rövid és szűkszavú összefoglalásokat.¹

Az 1597-es év sajátos helyet foglal el a 15 éves háború történetében. A történeti kutatás a hosszú háborún belül két, illetőleg három fázist különített el. Az első a nagy összecsapások és várostromok időszaka, amely a mezőkeresztesi csatával zárul (1593—1596). A második szakasz a háború elhúzódásával, a két fél kölcsönös kimerülésével jellemezhető (1597—1603). A harmadik periódusban párhuzamosan folyik a Bocskai-felkelés és a 15 éves háború, illetőleg a török háborúnak bizonyos fokig része a Bocskai-szabadságharc, hiszen Bocskai a török szövetségese, hűbérese.² Ebben a periodizációban az 1597-es hadjárat évi a második fázis kezdetét jelenti; a kiegyen-

1 A tanulmányban felhasznált források és főbb irodalom — *Istvánffy Miklós*: Magyarország története 1490—1606. I—II. (Ford. *Vidovich György*.) Debrecen, 1867—1868. (a továbbiakban: *Istvánffy*); *Illésházy István nádor följegyzései 1592—1603*. Közli *Kazinczy Gábor*. Magyar történelmi emlékek. Második osztály: irók. 7. k. Pest, 1863. (a továbbiakban: *Illésházy*); *Benda Kálmán*: Giovanni Marco Isolano gróf ezredes felejgyései a magyarországi török háborúról 1594—1602. *Hadtörténelmi Közlemények* (a továbbiakban: HK) 1983. (a továbbiakban: *Isolano*); *Wolfgangi de Bethlen*: Historia de rebus Transylvanicis. Tomus IV. Cibinii, 1785. (a továbbiakban: *Bethlen*); *Veress Endre*: Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597—1607). I. k. 1597—1602. Bp., 1909. (a továbbiakban: *Basta*); *ud.*: A tizenöt-éves török magyar hadjárat oklevéltára. I. k. 1593—1601. (MTAK) (a továbbiakban: *Veress*); *Ortelius, Hieronymus*: Chronologia. Nürnberg, 1604. (a továbbiakban: *Ortelius*); *Jedlicska Pál*: Adatok Erdődi báró Pálffy Miklós a győri hősnék életrajza és korához 1552—1600. Bp., 1894. (a továbbiakban: *Jedlicska*); *Óváry Lipót*: A magyar tudományos akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai. 2. füzet. Bp., 1894. (a továbbiakban: *Óváry*); *Pecsevi Ibrahim* tarikhjából, illetve *Kjátib Cselebi* Fezlikejéből. In: Török történetírók. III. kötet. 1566—1659. (Ford. *Kardoson Imre*, sajtó alá rendezte *Szekfü Gyula*). Bp., 1916. (a továbbiakban *Pecsevi* ill. *Kjátib Cselebi*); *Navma, Mustafa*: Annals of the Turkish Empire 1591—1659. (Translated by *Charles Fraser*) London, 1832. (a továbbiakban: *Navma*); *Evlia Cselebi* török világlátó magyarországi utazásai 1660—1664. (Ford. *Kardoson Imre*) Bp. 1985² (a továbbiakban: *Evlia Cselebi*); *Kárpáthy-Krajcánzky Mór*: Vác és Hatvan a hosszú török háború idejében. Bp., 1936. (a továbbiakban: *Kárpáthy-Krajcánzky*); *Banfi, Florio*: Gianfrancesco Aldobrandini magyarországi hadiválallatai. HK 1939. (a továbbiakban: *Banfi*); *Hammer-Purgstall J.*: Geschichte des Osmanischen Reiches. Band II. Pest, 1843. (a továbbiakban: *Hammer*); *Horváth Mihály*: Magyarország története. 3. k. Pest, 1861. (a továbbiakban: *Horváth*); A Magyar Nemzet Története. (Szerk. *Szilágyi Sándor*) 5. k. Magyarország három részre szakadásának története 1526—1608. Írta *Acsády Ignác*. Bp., 1897. (a továbbiakban: *Acsády*); Magyarország története II. Egyetemi tankönyv. 1526—1790. A késő feudalizmus korszaka. (Szerk. *H. Balázs Éva—Makkai László*) Bp., 1972. (a továbbiakban: Egyetemi tankönyv II.); Magyarország története tíz kötetben. III/1—2. (Főszerk. *Pach-Zsigmond Pál*, szerk. *Várkonyi Agnes*) Bp., 1985. (a vonatkozó részt *Sinkovics István* írta) (a továbbiakban: Magyarország története III.); *Benda Kálmán* (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája. A kezdetektől 1970-ig. Négy kötetben. II. k. 1526—1848. (a vonatkozó rész *Granasztói György* munkája) Bp. 1982. (a továbbiakban: *Kronológia* II.); *Rónai Horváth Jenő*: Magyar hadi krónika. 2. rész. Bp., 1897. (a továbbiakban: *Rónai Horváth*); *Doberdói Bánlaky József*: A magyar nemzet hadtörténelme. 14. rész. Bp., 1940 (a továbbiakban: *Bánlaky*); A magyar katona. Vitézségünk ezer éve. (Szerk. *Pálch J.*) Bp., é. n. (1933) I. k. (a továbbiakban: A magyar katona); Magyarország hadtörténete I. (Főszerk. *Liptai Ervin*, szerk. *Dorus József*) Bp., 1984. (a továbbiakban: Magyarország hadtörténete) (a vonatkozó részt *Márosi Endre* írta).

2 E periodizációt alkalmazza pl. *Márosi Endre*, I. Magyarország hadtörténete I. 212., 221. o.; *Sinkovics István*, I. Egyetemi tankönyv II. 134—142. o.; két részre osztja a háborút (az első évek: 1593—1596 és az utolsó szakasz: 1597—1606) *Kortepeter, C. M.*: Ottoman Imperialism During the Reformation. Europe and the Caucasus. New York, 1972. 123., 159. o.; legújabbán *Sinkovics István* az 1596-os hadjáratot (Eger, Mezőkeresztes) az erőviszonyok kiegyenlítődése, a háború elhúzódása c. fejezetben tárgyalta, I. *Magyarország története* III/1. 669. o.

lített erőviszonyokon mindkét fél görcsösen változtatni igyekszik, s a maga javára akarja billenteni a mérleget, hogy aztán eredményesen, legalább némi területi nyeregséggel zárhassa a békében a kimerítő háborút. E fázis minősítése tehát egyértelműen negatív, hiszen Magyarország népessége, termelőeri céltalanul pusztulnak; az ország felszabadítását illetően egyre inkább csökken a remény, s már a török sem képes a háború elején megfogalmazott céljait; Magyarország teljes meghódítását, illetőleg Bécs és Prága bevételeit elérni.³

Véleményünk szerint a 15 éves háborúnak ez a periodizálása némiképpen önkényes: a török hosszú perzsa háborújához (1578—1590) hasonlóan ezt az elhúzódo össze-csapássorozatot sem lehet voltaképpen fázisokra tagolni. Mindkét fél kiépült végvár-rendszerrel rendelkezett, amelynek segítségével fel tudta tartóztatni ellenfelét, meg tudta gátolni teljes áttörését. A hadakozást mindkét fél elsősorban nyáron és ősszel folytatta, ekkorra érkeztek meg a seregek a hadszíntérré. Így a háború szükségszerűen évi hadjáratokra „esett szét”, amelyek csak annyiban kapcsolódtak egymáshoz, hogy egy-egy fontosabb vár eleste természetszerűleg kiváltotta a másik fél részéről azt a törekvést, hogy az elfoglalt várat minél hamarabb visszaszerezze. Egy-egy sikeres török, vagy Habsburg hadjáratot követően a következő évben a másik fél szükségszerűen nagyobb erőfeszítést kifejtve semmivé tette, illetve más pontokon elért sikerekkel ellensúlyozhatta.⁴ Így az 1594-ben elért jelentős török sikerek után (Tata, Szentmárton, Győr és Pápa elfoglalása) a következő évben a császári—erdélyi koalíció működött eredményesen (Esztergom, Vác, Visegrád, illetve Gyurgyevo bevétele). Erre válaszként 1596-ban III. Mehmed szultán személyesen vezette seregével Eger várát foglalta el, s hódítását a Mezőkeresztesnél aratott győzelemmel biztosította. De a háború elhúzódoásával jellemzett időszakokra is ugyanúgy jellemzőek az ide-oda hullámzó, hadjáratonként változó hódítások. 1598-ban a császáriak visszafoglalták Győrt és jó néhány kisebb dunántúli várat (Veszprém, Palota stb.), sőt Budát is ostrom alá vették. Erre a török már 1599-ben igyekezett Esztergom bevételeivel válaszolni, de a hadjárat sikertelensége miatt csak 1600-ban, Kanizsa elfoglalásával tudta a dunántúli mérleget valamelyest visszabillenteni. A Habsburg csapatok 1601-ben ugyan bevették Székesfehérvárt, de a következő évben visszafoglalták a törökök. 1603-ban a császáriak újra Budát támadták, válaszképpen a törökök Esztergom ostromával próbálkoztak a következő évben, de csak 1605-ben, a Bocskai-felkelés idején sikerült bevenni a Buda biztosítása szempontjából alapvető fontosságú várat. *A kiegyenlített erőviszonyokat jelző hullámmozgás* tehát lényegében majdnem a háború kezdetétől a végéig kimutatható, s igazán nem jelent változást, fordulatot e vonatkozásban a mezőkeresztesi csata. Komoly áttörést csak az hozhatott volna, ha a török Bécs ellen vonul s azt be tudja venni. Erre 1594—1597 között volt igazán lehetősége, amikor Győr a kezén volt; de még 1605 végén is felmerült ilyen terv Lala Mehmed nagyvezírben, aki Bocskait igyekezett rábírní a Habsburg hatalom megtörése érdekében közös fellépésre.⁵ Ugyanilyen fordulatot hozhatott volna másrésztől az, ha a császári csapatok bevették volna Budát. Erre több lehetőség kínálkozott, hiszen míg Bécs ostromát a török nem kísérelte meg a „hosszú háború” folyamán, addig Buda bevételeivel három ízben is kísérletezett a császári hadvezetés (1598, 1602, 1603).

Úgy véljük tehát, hogy a mezőkeresztesi csata nem jelentette a hosszú háborún belül egy alperiódus lezárulását — bár más szempontból, s erre majd a későbbiekben kitérünk, jelentős hatása volt — s ennek megfelelően az 1597-es hadjáratot nem tekinthetjük a „háború elhúzódoása” első évének. A háború folytatódott tovább a két fokozatosan gyengülő ellenfél között.

3 A török célokra l. *Tóth Sándor László*: Szinán nagyvezír tervei 1593—94-ben. HK 1982. 166—173. o.

4 V. G. *Aczady*, 505. o.; *Perjés Géza*: Mezőgazdasági termelés, népesség, hadseregélmezés és stratégia a 17. század második felében (1650—1715). Bp., 1968. 173. o.

5 *Peczevi*, 189. o.

A hadihelyzet 1596 végére, 1597 elejére a következőképpen alakult. Török kézen volt az 1593-as és főként az 1594-es Szinán-féle hadjáratok révén az Észak-Dunántúli jelentős része: Veszprém, Palota, Tata, Szentmárton (Pannonhalma), Pápa és Győr. Utóbbi előretolt állásként veszélyeztette nemcsak a császári kézen levő Duna melletti várakat (Komárom, Esztergom), hanem kiindulópontja lehetett volna egy Bécs elleni közvetlen támadásnak is. Ugyanakkor a császári csapatok az 1595-ös hadjárat során elfoglalták Esztergomot, Visegrádot, Vácot. Ennek következtében a császári hadvezetés többé-kevésbé biztosítani tudta az utánpótlás szempontjából létfontosságú vízi utat, a Dunát, s ugyanakkor egyaránt támadást intézhetett az észak-dunántúli török várak, illetve akár Buda ellen is. Magyarország északkeleti részében a császári előrenyomulást (Nógrád, Fülek stb. elfoglalása 1593 végén, 1594 elején) a török csak nagyjából tudta ellensúlyozni Eger bevételével (1596. október 13.). A Dél-Dunántúlon, valamint Horvátországban a török–Habsburg erőviszonyok lényegében kiegyenlítették voltak. A Rudolf császárral 1595 elején szövetségre lépett Báthori Zsigmond fejedelem csapatai 1595-ben a Maros vidék több várát elfoglalták (Lippa, Jenő, Csánád stb.). E területen a török jelentősen visszaszorult.

Az 1597. évi hadjárat nagy kérdése az volt, hogy vajon a *mezőkeresztesi vereség mennyire bénította meg a császári hadvezetést, sikerül-e előrenyomulniuk a fő hadszíntérnek tekinthető Észak-Dunántúlon, vagy az 1596-os török diadalmenet folytatódik, s török kézre kerülnek az 1595-ben elvesztett várak.*

Rudolf császár és király az 1596. évi kudarc után segítséget kért és kapott a pápától, az itáliai uralkodóktól és a német-római birodalomtól. A magyar országgyűlés is megajánlott tíz portánként 3 lovast és gyalogost.⁶ Az 1597-es év elején Báthori Zsigmond is Prágába ment, hogy ott a II. Fülöp által neki küldött aranygyapjas rendet átvegye. Ekkor jelentette be első ízben lemondási szándékát, és bizonyos feltételek mellett (oppelni hercegség, készpénz stb.) hajlandó lett volna fejedelemségét átadni Rudolfnak. Ilyen előzmények után került sor a *prágai haditanácsra*, ahova az uralkodó magyar előkelőket is meghívott; többek között Pálffy Miklóst, Nádasdy Ferencet, Illésházy Istvánt, Thurzó Györgyöt. Rudolf német tanácsosai azt indítványozták, hogy csak későn, augusztusban jöjjön a had Magyarországra „miérthogy meg nem maradhat sem az olasz, sem az német az magyarországi ég alatt egészségesen, hanem elbetegesül és el hal és el is szökik, és az szükségnek idején igen kicsinyen leszen az ő fölsége hada...” Javaslatuk az volt, hogy Győrt ostromolják meg a csapatok, s ha a török szultán jönne — ugyanis hírek keringtek arról, hogy az előző évhez hasonlóan ő fogja vezetni a török sereget — ott vívnának vele csatát. A magyar tanácsosok ettől eltérő álláspontot fejtettek ki a hadjárat kezdetének időpontjával és a hadjárat céljával kapcsolatban. E javaslat szerint június elején „ő fölsége minden hadát aláhozza Magyarországba és Budát szállja meg.” Részletesen meg is indokolták azt, hogy miért lenne jobb Győr helyett Budát ostromolni: „Győrnél sokkal is erőtlenebb volna Buda, és ha kellene is víni, az török császárnál is jobb helye és módja is volna, mert élése is elég lehetne az hadnak; aztán ott mind az erdélyi had, mind az alföldi had könnyen egybenjöhetne; az Duna is mellettök volna, vagy általköltözni rajta, ha az szükség kívánja, vagy túl maradni; és miérthogy dubius est eventus belli (kétséges a háború kimenetele — T. S. L.), ha mi gonosz szerencse esnék is, mégis az végházak könnyebben provideálhatnának; de ha az ellenséget Győr alá hoznák, és valami gonosz szerencsénk történnék, mind egész Bécsig az föld elveszne, *jobb azért az ellenséggel hazájában megvíni, hogynemmint az mi házunkban az ellenséget hozni.*”⁷ (kiemelés tőlem — T. S. L.)

A prágai haditanácson tehát megfogalmazódott egy Bécs és az örökös tartományok

⁶ Illésházy, 41—42. o.

⁷ Uő., 42—43. o.

érdekeit szem előtt tartó, lényegében defenzív, s egy Magyarország felszabadulásán munkálkodó offenzív stratégiai koncepció. A tanácskozás aktív szereplője, Illésházy István természetesen a saját, illetőleg a magyar álláspontot indokolta meg alaposabban és részletesebben. Valójában mindkét nézetnek voltak erősebb és gyengébb pontjai. A kedvezőnek egyáltalán nem mondható klímatis viszonyok következtében valóban hullottak a zsoldosok, szökések is előfordultak, de az augusztusi hadjáratkezdés miatt éppen azt az előnyt veszítették volna el, hogy jóval hamarabb érven a hadszíntérre, a kezdeményezést is magukhoz ragadhatják. Helytállónak tűnik a magyar álláspontban az az érvelés, hogy veszélytelenebb az ellenséget saját területen megtámadni, mint magukra vonni. Az események azonban nem bizonyították azt, hogy Győr erősebb vár lett volna, mint Buda. Kétségtelen tény, hogy Győr jóval korszerűbb, modernebb vár volt, Budát viszont a török nagyobb erővel védte, mert fontosabb volt számára. Ezzel magyarázhatjuk azt, hogy míg Győrt másodsorra (1598. március 29-én) sikerült meglepetésszerű támadással visszafoglalni, addig Budát e háborúban többszöri kísérlet ellenére sem sikerült bevenni. Egészében úgy véljük, hogy talán realisabb, racionálisabb volt az az elképzelés, amely szerint előbb a Bécshez közeli Győrt kell visszaszerezni. *Az észak-dunántúli török hódítások felszámolása előtt kockázatos és valószínűleg sikertelen, elhibázott lépés lett volna Buda megtámadása.*

Még a császári főserg megérkezése előtt Pálffy Miklós bányavárosi főkapitány és a tüzérség parancsnoka, Johann Presztenszky kisebb sereggel meglepetésszerű vállalkozásba kezdett. Egy gyengébb várat, az 1594-ben elesett Tatát szemelték ki „kísérletük” célpontjául. Az akcióban 500 lovas és 1200 gyalogos magyar katona és 1000 német gyalogos vett részt. A nyugat-európai háborúban a várkapuk berobbantására alkalmazott petárdát vetették be. Törökül beszélő magyarok a tatai őrséggel elhitették, hogy ők törökök, s Budáról Győrbe visznek élelmiszert. Engedélyt kaptak arra, hogy szekereiket a vár hídjához tolják. A petárdát kezelő vallonok berobbantották a kaput, a közelben elrejtőzött csapatok pedig benyomultak a várba. Az éjszakai, váratlan akció a török őrséget teljesen meglepte, így május 22-én Tatát visszafoglalták.⁸

A sikeres vállalkozás után továbbra is nyitott maradt a kérdés: Buda, vagy Győr lesz a hadjárat célpontja. Illésházy szerint júliusban Bécsben újabb haditanácsra került sor, amelyre a magyarok közül csak Pálffy és Nádasdy hívták meg. A defenzív stratégia képviselői ekkor már azt vetették fel, hogy Bécs mellett építsenek egy sáncot, s onnan védelmezzék a várost a szultán támadása esetén. Pálffy és Nádasdy ezzel szemben azt fejtette ki, hogy ennek hatása az volna, hogy a török „egymás után csakhamar mind elveszti az végházakat, mert azok akik benne vadnak, eszekben veszik, hogy elhadták őket, és csak Bécsét akarják segíteni.”⁹ Illésházy információjának ebben az esetben azért nehéz hitelt adni, mert tudjuk, hogy Báthory Zsigmond már április 16-i levelében közölte Rudolf császárral, hogy a szultán vagy a nagyvezír nem jön Magyarország ellen.¹⁰

Július végén a császári sereg fővezére, Miksa főherceg is megjelent a csapatok főgyülekezési helyén, Óváron. Itt tartottak augusztus elején haditanácsot. Ezúttal is

⁸ Tata visszafoglalására I. *Istvánffy*, 783—784. o.; *Jedlicska*, 622—625. o.; *Bethlen*, 42—43. o.; korábbi téves datálás március 21-re tette Tata elesét, v. ö. Egyetemi tankönyv II. 632. o.; Kronológia II. 417. o.; Magyarország története III/1. 671. o. és III/2. 1675. o. (a kronológiai részt *Péter Katalin* állította össze); március elejét említette tévesen *Tóth S. L.*: A török haditevékenység akcióradíusza a 15 éves háborúban. HK 1985. 775. o.; a helyes dátumra l. pl. *Bánlaky*, 262. o.; a május 22-i időpontot támasztja alá Pálffy levele, v. ö. *Jedlicska*, i. h.; *Ortelius*, 352—354. o.

⁹ *Illésházy*, 44. o.; július elején Basta szintén azt írta Miksa főhercegnek, hogy Bécsét meg kell erősíteni legalább 10 ezer főnyi őrséggel, ezen kívül a határszéli helyek elfoglalásában is akadályozni kell a törököt, v. ö. *Basta*, 3—5. o.

¹⁰ *Illésházy*, 40. o.; *Bánlaky*, 262. o.; a szultánnal kapcsolatban egyébként hírek és álhírek keringtek: pl. az, hogy beteg lett és Egerben van — v. ö. *Hadtörténelmi Levéltár* (a továbbiakban: HL), Török kori iratok gyűjteménye, 8. doboz, 1597/7. sz. irat (Thury Márton 1597. febr. 10-i levele Pálffyhoz); egy másik hír szerint „az török császár minden bizonnyal meg halt és... Nándor feiervárat temették az Basák el, és... az... fiát emelték az császárságra” — l. *Őrsi Péter* 1597. február 11-i levele Pálffyhoz, HL Török kori iratok gyűjteménye, 8. doboz, 1597/9. sz. irat. A hírek nem bizonyultak valóságnak, III. Mehmet szultán csak 1603-ban halt meg, s akkor követte őt kiskorú fia, I. Ahmet.

több javaslat hangzott el. Felmerült Buda és Eger visszafoglalásának terve; főképpen azzal az indoklással, hogy ez esetben az erdélyi és a felső-magyarországi hadakra is lehetne számítani.¹¹ A pápai segélycsapatok vezére, Aldobrandini egyaránt felvetette a Buda vagy Győr elleni támadás lehetőségét.¹² Ferdinánd, Burgau örgrófja (Miksa helyettese) azt javasolta, hogy előbb Pápát és Szentmártont, majd Győrt vegyék ostrom alá.¹³ A várhatóan gyengébb ellenállásra képes Pápa mellett döntött Miksa főherceg is, így Pápa alá vonultak.

Az Óvárnál összegyűlt csapatok összetétele és létszáma a következőképpen alakult. Gianfrancesco Aldobrandini vezérlete alatt 8331 gyalogos és 681 lovas állt. Ez a kb. 9 ezer fős pápai kontingens 6 ezredre tagolódott. Aldobrandini parancsnoksága alá rendelték még a császári seregből 6 ezer gyalogost és 1500 lovas vallont, így összesen 17 ezer fővel rendelkezett. A német birodalom segélycsapatait 4 ezer gyalogos és 2 ezer lovas képviselte, 6 ezer magyar gyalogos és lovas volt, és az osztrák örökös tartományokból 2600 gyalogos és 2 ezer lovas érkezett.¹⁴ Így Miksa főherceg serege összesen 33 600 főből állott, ami egyértelműen kisebb létszámot jelentett, mint amely az előző évi hadjáratban résztvett, s a mezőkeresztesi csatát megvívta. Igaz, hogy akkor az erdélyi fejedelem és a felső-magyarországi részek csapatai is csatlakozni tudtak.

A sereg Pápa ostromát augusztus 13-án kezdte meg. Szemender bég csekély erővel védte a várat, az őrség létszámát 500—800 főre tehetjük.¹⁵ Többnapig ágyúzás és az augusztus 19-i sikertelen roham után *augusztus 20-án elfoglalták a várost*. A törökök a várba menekültek, majd Szemender szabad elvonulás feltételével kapitulált.¹⁶ A sereg *Pápa bevétele* után négy napi pihenőt tartott, s visszatért óvári táborába. A szeptember elején összehívott újabb haditanácson megint összecaptak az eltérő vélemények. Felmerült Buda, sőt Eger visszavétele is. Aldobrandini és Presztenszky Győr ostroma mellett foglalt állást.¹⁷ Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem levelében arra kérte Rudolf császárt, hogy hadai Budát vegyék ostrom alá, míg ő Szolnokot támadja meg.¹⁸ Sokat nyomott a latban Giorgio Basta véleménye. A Spanyol-Németalföldről jött, a nyugati háborúban sok tapasztalatot szerzett hadvezér Miksa főherceghez memorandumot intézett Pápa visszafoglalása után. Ebben kifejtette azt a nézetét, hogy Buda ostroma eredménytelennek ígérkezik, Székesfehérvár megtámadása vidékének pusztá voltá miatt nem tanácsos, Eger ostroma pedig az örökös tartomány határaitól vonná el a sereget, s szabad utat nyitna egy Bécs elleni török támadásnak. Ezért szerinte Győr megtámadása az egyetlen reális hadi cél.¹⁹ Miksa főherceg sokáig bizonytalanodott; Komárom irányába indult, s többször is megváltoztatta tervét. Végül azonban Győr és Komárom között elrendelte a visszafordulást, s szeptember 9-én Győr alá vonult.²⁰ Isolano azzal magyarázza e lépést, hogy olyan hírt kaptak — amely egyébként valótlannak bizonyult —, hogy Győrnek nincs 15 napra való élelme sem.²¹ Kétségtelen, hogy a habozás, az ide-oda vonulgatás következtében *legalább két hetet elveszítetett a császári hadvezetés. Győr szeptember 9-től október 3-ig tartó, valamivel több mint 3 hetes ostroma teljesen eredménytelen volt*. A kudarc tényezői között a hideget, az esős időjárást és — paradox módon — éppen a csá-

11 *Istvánffy*, 784. o.

12 *Banfi*, 217. o.

13 L. előző jegyzet.

14 *Banfi*, 214—215. o.

15 800 főt említ *Istvánffy*, 784. o.; — 7—800 főt *Illésházy*, 45. o.; 550 főre tette *Bánlaky*, 263. o.

16 Pápa ostromára l. *Istvánffy*, 785—786. o.; *Illésházy*, 45. o.; *Ortelius*, 364—365. o.; *Banfi*, 217—224. o.; *Bánlaky*, 263. o.; legújabban l. *Veress D. Csaba*: Várak a Bakonyban. Bp., 1983. 144—146. o.

17 *Istvánffy*, 787. o.; a magyar forrásokban Presztenszky néven említett Győr ostrománál elesett tisztet Bernstein néven szerepelteti Ortelius alapján *Kozics László*: Győr vár 1594—1598-ig. HK 1891. 689—691. o. A tanulmányban az ismertebb névváltozatot használtam.

18 *Illésházy*, 46. o.; *Óváry*, 245. o. (Cornazzani 1597. augusztus 11-i jelentése Prágából).

19 Basta 1597. augusztus 21-i memorandumára v. ö. *Basta*, 6—8. o.; idézi *Nagy László*: Az erős fekete bég. Nádasy Ferenc. Bp., 1986. 197. o.

20 Szeptember 9-re l. *Bánlaky*, 263. o.; szeptember 8-at említ *Banfi*, 225. o.; szeptember 15-re l. *Illésházy*, 47. o.

21 *Isolano*, 664. o. — A Győr várában mutatkozó élelemhiányt („in Jaurino vi sia poca munitione di viver”) Basta is említi szeptember 15-i Miksához intézett levelében (l. m. 9. o.).

szári táborban fellépő élelemhiányt említhetjük. Az ostrom félbeszakításának fő oka azonban az volt, hogy Miksa hírt kapott a török felmentő sereg közeledéséről. A főherceg nem akart az erős, s a megadás jeleit egyáltalán nem mutató Győr alatt csatát vállalni, félt attól, hogy két tűz közé kerül.²²

A török sereg 1597-ben elég későn kezdte meg hadjáratát, amelyet Kjátib Cselebi *váci hadjáratnak* nevez. Ez azt jelezheti, hogy török felfogás szerint az 1597-es év legfontosabb hadi eseménye éppen a váci csata volt. III. Mehmed szultán fővezérré, szerdárá Szaturdzsi Mehmed ötödik vezírt tette. A hadjárat célját a forrásokból nem lehet kideríteni; feltehetőleg a szerdár nem is kapott pontos instrukciókat. Kjátib Cselebi megemlíti, hogy a szerdár megkapta a szükséges felszerelést, továbbá elegendő pénzt a zsoldra. Szaturdzsi Mehmed június elején indult el Isztambulból és augusztus 15-én ért Belgrádba, amikor már folyt Pápa ostroma. Itt 20 napi pihenőt tartott. Ezalatt csatlakozott hozzá a Lala Mehmed beglerbég vezetése alatt álló anatóliai sereg. Szeptember első napjaiban keltek át a Szerémségbe, s szeptember vége felé már Buda közelében jártak a török csapatok. A Göl-basinál (Tófejnél) tartott divánon úgy döntöttek, hogy Győr felmentésére vonulnak.²³ Pálffy Miklós Vácról küldött szeptember 23-i levelében Miksa főherceggel tudatta, hogy a janicsárokat Győrbe akarják küldeni.²⁴ Szeptember 29-én Szaturdzsi Mehmed pasa Vál mezejéhez szállt. Veli pasa ruméliai és Mikhalidzsi Ahmed pasa budai beglerbégeknek ide kellett az ágyúkat hozatniuk. Itt csatlakozott a sereghez Szivasz és Rakka beglerbégje csapataikkal. A váli török táborba megérkezett a hír, hogy az ellenség felhagyott Győr ostromával és Komárom szigetére húzódott vissza.²⁵

*Győr felmentését tehát az oszmán sereg már pusztán megjelenésével elérte, így új célt kellett kitűzni. Tatát vették ostrom alá, mert „ez a vár Győrrel együtt elfoglaltatott, azután az ellenség azt visszavette, szükséges volt tehát azt visszafoglalni.”*²⁶ A török had létszámával kapcsolatban eltérő adatokkal találkozunk. Egy 1597. október 13-i levélben a páрмаi követ beszámol Rudolf császár bosszúságáról Miksa visszavonulása miatt, „miután most már tudva van, hogy a 60 000-re becsült török haderő nem több 20 000 embernél.”²⁷ A váci csatáról szóló források ugyanakkor 30 illetőleg 40 ezer főnyi török hadat említenek.²⁸ Kjátib Cselebi szerint Ali kethüda vezetése alatt 10 ezer janicsár ment a hadjáratba. Zsoldos lovasságról is szólnak a források — név szerint a szilahdárokat említik —, ennek létszámát nem tudjuk. Feltehetően néhány ezer főt tehetett ki a zsoldos lovasok csapata, így a portai zsoldosok (a kapi kulu) összlétszáma 15 ezer körül mozoghatott. A török had túlnyomó részét a szárnyakon és az elővédben harcoló hűbéres szpáhi-lovasság alkotta. Már Magyarországon csatlakozott Lala Mehmed anatóliai beglerbég (Belgrádnál), Háfiz Ahmed boszniai beglerbég és Murad diarbekiri beglerbég (Szerém mezején), Veli ruméliai beglerbég és Mikhalidzsi Ahmed budai beglerbég (Buda közelében), Mahmud szivasi beglerbég és Ali rakkai beglerbég (Vál mezején) és Tata elfoglalása után Noah karamániai beg-

22 Győr ostromára v. ő. *Istvánffy*, 788. o.; *Ortelius*, 366—372. o.; *Bánlaky*, 263. o.; *Kozics L.*: Győr vár... i. m. 637—693. o.; az ostrom nehézségeire v. ő. még Basta szeptember 17-i levelét (i. m. 11—12. o.).

23 *Kjátib Cselebi*, 267. o.

24 *Jedlicska*, 634. o.

25 *Kjátib Cselebi*, 268. o.

26 *L. előző jegyzet*

27 *Óráry*, 246. o. (Cornazzani jelentése Prágából); egy 1597. augusztus 29-i levél (Bekes István írta az erdélyi fejedelmek) szerint a török nagyvezér (!) 5—6 ezer főnyi haddal érkezett meg Nándorfehérvárra — HL Törökkori iratok gyűjteménye, 8. doboz, 1597/17. sz. irat; egy majdnem egy hónappal későbbi, szeptember 21-i levél (Rácz Pál írta Pálffyhoz) szerint Mehmet vezérpasának 15 ezer főnyi serege van, a Győr környékén portyázó tatárok létszáma csak 300, a janicsárok létszámát pedig 500-nak mondják — v. ő. HL Törökkori iratok gyűjteménye, 8. doboz, 1597/18. sz. irat. Az ilyen és ehhez hasonló jelentések alapján vélhette úgy Rudolf császár — valószínűleg tévesen — hogy a török sereg kisebb létszámú, mint Miksa serege. Ha azonban számolunk azzal, hogy Szaturdzsi seregéhez magyarországi állomáshelyeken török csapatok csatlakoztak, 15—20 ezer főt meghaladó létszámú török hadra kell gondolnunk.

28 *Basta*, 14. o.; *Ortelius*, 379. o.; *Banfi*, 227. o.; 40 ezernél alig tette többre a harcoló elemet a 80 ezresnek híresztelt török hadban *Kozics L.*: Győr vár... i. m. 691., 693. o.

lerbég.²⁹ Így tehát legalább nyolc vilájet szpáhi katonasága bizonyosan részt vett a hadjáratban. A szpáhi létszámát ennél fogva — ha csak vilájetenként 2—3 ezer főt feltételezünk — 15—25 ezer főre becsülhetjük. Szaturdzsi Mehmed Tatát ostromló seregét az irreguláris, elsősorban fosztogatásra, üldözésre alkalmas csapatok (tatárok, akindszik stb.) nélkül, azokat nem számítva 30—40 ezer főre tehetjük. Nem volt tehát teljesen igaza Rudolf császárnak, amikor bosszankodott Miksa gyávasága miatt; ha a török sereg nagyságban el is maradt az előző évi szultáni seregtől, létszámban mindenféleképpen jóval felülmúlta az ekkor már az ostromokban veszteségeket is elszenvedett, eleve kisebb keresztény erőket. Ennek ellenére Miksa közelített az ellenséghez, átkelt a Dunán Komáromnál és Izsához vonult. Itt hajóhidat kezdett el építeni, hogy átkelve a folyón csatát vívhasson Tatánál.³⁰ A híd azonban a rossz időjárás miatt nem készült el, Tata pedig egyre nehezebb és kilátástalanabb helyzetbe került. *A várát október 8. és 12. között ostromolta a török. Vajda Kristóf 600 emberrel védekezett, de a vár egyik erődjének aláaknázása után már csak 150—200 embere maradt. Mivel a további ellenállás reménytelennek tűnt, az őrség október 12-én, éjjel kimenekült a várból. Lala Mehmed pasa a menekülőket kisebb részét elfogta, a többség Komárom felé vette útját. Október 13-án a török bevonult a várba, s birtokba vette Tatát.*³¹

Tata visszafoglalása után a török nyolc napig időzött ott; ezalatt kijavította mind Tata, mind pedig Győr megrongálódott falait. A török hadvezetés további terveit, de egész 1597-es hadjáratát meghatározta az a körülmény, hogy asereg későn indult el Iztambulból, s a magyarországi állomáshelyeken hosszú időt töltöttek el a különböző csapatok bevárásával. Így 1597-ben *a török sereg hadjáratát ideje, s ezen belül a hódításokra fordítható hadműveleti idő.* — amelyet október 8-tól, Tata ostromától számíthatunk — *nagyon rövid volt.*³² Nyolc napi tatai tartózkodás után Szaturdzsi Mehmed Buda irányába vonult. A további török tervekkel illetően a forrásokban eltérések mutatkoznak. Illésházy említést tesz arról, hogy a török úgy vélte, „hogy herczeg Budát szállja meg vagy Esztergomot, oda felé indulának ők is.” Magyar részről felmerült az a javaslat, hogy Esztergom védelme érdekében szálljanak közelében táborba, s érdeklítsék meg a Szent Tamás hegyet, s itt várják be a törököt.³³ Kijátib Cselebi szerint Óbudánál tanácskozást tartottak, s ezen a budaiak azt követelték a szerdártól, hogy Buda biztonsága érdekében foglalja el Esztergomot „mivel Kászim napjáig is van még idő, de meg utána lesz a kis nyár,³⁴ s mivel *az ellenség ez évben nem nagy számú* (kiemelés tőlem — T. S. L.), ha ellene indulnak, sikerül azt elfoglalni.” A janicsárok úgy vélekedtek, hogy „az idő rövid, az ostromsáncolás napjai elmúltak. Esztergom várát nem lehet egyéb várakhoz hasonlítani.” Ennek ellenére a török történetíró szerint *az Esztergom ellen vonulás mellett döntöttek*, megtették az előkészületeket, de az éjszaka hó esett, s így lemondtak Esztergom ostromáról.³⁵ Kjátib Cselebi alapján a tanácskozás időpontját Rebi ül-évvel hó 10—11-re, azaz október 21—22-re tehetjük. Érdeemes megemlíteni, a kortárs Pecsevi azt írja, hogy abban az időtájtban Komárom várának elfoglalására az idő már rövid volt, de maga a katonaság sem gondolt arra, azért célszerűbbnek látszott Vác vára elfoglalására indulni, „amely Budának

²⁹ Kjátib Cselebi, 267—269. o.

³⁰ Istvánffy, 788. o.

³¹ Tata október 8—13 között történt ostromára v. ö. Istvánffy, 789. o.; Illésházy, 49. o.; Ortelius, 373—374. o.; Kjátib Cselebi, 268. o. — A vár elesét tévesen szeptember 9-re datálta a Rónai Horváth Jenő-féle Magyar hadi krónikához készített hadtörténelmi helységnévtár, Bp., 1897. 70. o.; tévesen szeptember 12-ét említi a Kronológia II. 417. o.; Magyarország története III/2. 1675. o.; Magyarország hadtörténete I. 592. o.; október 12-re tette Tata története I. (Szerk. Kovács Emil). H. n., é. n. (1979) 198. o.; Tóth S. L.: A török haditevékenység... i. m. HK 1925. 768. o.; október 13-ra I. Bánlaky, 264. o.; Nagy L.: A végvári dicsőség nyomában. Bp., 1978. 104. o.

³² Tóth S. L.: A török haditevékenység... i. m. HK 1985. 768. o.

³³ Illésházy, 49. o.

³⁴ Az ún. kis nyárról ezt írta Pecsevi: „Kászim napja után némelykor néhány napig enyhe időjárás van s azt kis nyárnak nevezik”, I. Pecsevi, 100. o.; az eredeti török szövegben „Küçük yaz” — v. ö. Ibrahim Pecevi: Pecevi Tarihi. (Ed. Murat Uraz.) Istanbul, 1969. 349. o.

³⁵ Kjátib Cselebi, 269. o.

mintegy külvárosa.”³⁶ Valószínűbb Kjátib híradása, inkább Esztergom visszafoglalása merülhetett fel. Perdöntő lehet e vonatkozásban Doboczky György váci kapitány október 22-én Pálffy Miklóshoz intézett levele. Ebben hírül adja, hogy „a szerdár nem fogja Esztergomot ostromolni; ennek oka az, hogy az idő már kedvezőtlen s a vár nagyon erős, de a vezír (t. i. Szaturdzsi Mehmed pasa — T. S. L.) azt véli, hogy Vácot megtámadja s ezt elfoglalja, ezután pedig a falvakat felégeti s azon az úton, amelyen jött, ismét visszatér.”³⁷ Eszerint az október 20-ra vagy 21-re tehető tanácskozás részletei „kiszivárogtak”, Doboczky hírt kapott arról, hogy a török letett Esztergom ostromáról, s a Budához közeli, császári kézen levő Vác ellen fordul. Esztergom várának erősségét valóban hangoztatták a tanácskozáson, s a kedvezőtlen időjárásnak döntő szerepe volt abban, hogy a török hadvezetés nem kockáztatta meg Esztergom ostromát, hanem könnyebben bevehető célpontot keresett magának.

Az 1597. évi hadjáratban a török hadvezetés éppolyan körülményesnek és tehetetlennek mutatkozott, mint a majdnem két hónapos előnnyel rendelkező császári hadvezetés. Emögött persze az rejlett, hogy mivel csak október elején érkezett meg a hadszíntérre a török sereg, Kászim napjáig (október 26.) legfeljebb három hét állt rendelkezésére, abból is egy részt felemészített Tata ostroma (5 nap), Tata és Győr megerősítése (8 nap), s az ide-oda vonulás. Kjátib Cselebi úgy tünteti fel, mintha a szerdár csak azért indult volna Váchoz, mert „híre érkezett, hogy az ellenség táborra Esztergomnál átvonulva Vácra ment”.³⁸ Istvánffy Miklós szerint Miksa főherceg csak akkor tudta meg szökevényektől azt, hogy Vác a török célja, amikor az már a Dunán Pestnél átkelt.³⁹ Ha Kjátib és Istvánffy tudósítását összevetjük, az előbbi szerint Szaturdzsi Mehmed pasa Miksa főherceg hadmozdulatára, az utóbbi szerint Miksa Szaturdzsi hadmozdulatára reagált volna. Valójában október 22-re már eldőlt, hogy a szerdár Esztergom helyett Vác visszavételét kísérli meg, hogy a Budát nyugat (Esztergom) és észak-északkelet felől (Vác, Visegrád, Nógrád, Füleek) fenyegető veszélyt valamelyest csökkentse. Mindenképpen Miksa reagált tehát a török tervekre, még ha valóban sokkal gyorsabban is ért Váchoz, mint Szaturdzsi. Hadmozdulatáról természetesen a török is hírt kapott, ez tükröződik Kjátib Cselebinél. A szerdár egyébként arról is értesült, hogy az erdélyi fejedelem Temesvárt vette ostrom alá. Felmerült az, hogy bizonyos csapatokat — a szivaszi és rakkai beglerbégeket, s az adanai pasát — oda küldenek a vár felmentésére, de erre csak később, a váci csata után került sor.⁴⁰

Illésházy szerint Pálffy Miklós a haditanácscon felvetette, hogy „ha az török a pesti hídon általjőne, Vácot, Nógrádot, Szécsént csak könnyen elvehetné; ha nem hogy Vácznál az hegy közé szállanának az Duna mellé, és ott be is sánczolhatnák jól magokat, éléseket (t. i. az élelmiszert — T. S. L.) sem foghatnák el, segíthetnének is, ha melyik végházakat megszállanák.”⁴¹ Pálffy november elején írott leveléből tudjuk azt, hogy a szerdár pesti átkelésekor a következőkre gondoltak: „hogy vagy oda Tömesvár segítségére akar menni, vagy hogy ide mi felénk, Vácot, Nógrádot és Szécsént akarja megvenni, és mind az egész földet a mellett elpusztítja.”⁴² Ahogy említettük, Szaturdzsi Mehmed pasa valóban tervbe vette Temesvár megsegítését, s Vác megvételét is célul tűzte ki.

A két sereg közti „versenyfutást” a császáriak nyerték meg, jóval előbb értek Vác-hoz. Október 22-én még Esztergomnál állt Miksa hada, két nappal később, október 24-én már Vác közelében volt. A török csapatok jóval lassabban vonultak. Október

³⁶ *Pecsevi*, 141. o.

³⁷ *Jedlicska*, 639. o.

³⁸ *Kjátib Cselebi*, 269. o.

³⁹ *Istvánffy*, 789. o.

⁴⁰ *Kjátib Cselebi*, 269., 271. o.

⁴¹ *Illésházy*, 49. o.

⁴² Pálffy Miklós ismeretlennek írott levelét idézi *Gr. Kemény József*: Erdély története eredeti levelekben I. 110. o. alapján *Vercses*, 186—187. o.

21—22-én Óbudánál állomásoztak; így ekkor még közelebb voltak Váchoz, mint Miksa serege. A pesti oldalról való átvonulás azonban öt napot vett igénybe, október 26 körül fejezte be átkelését a szerdár. Október 29—30-án Körtvélyesnél állomásozott az oszmán had, bevárták a hajókon szállított ágyúkat. November 2-án, vasárnap ért csak Vác alá Szaturdzsi Mehmed, tehát több mint egy héttel Miksa után.⁴³ E lassabb haladásnak fő oka az lehetett, hogy a török csapatoknak folyamátkelést kellett végrehajtaniuk, míg Miksa a Duna északi partvonalára mentén jóval gyorsabban vonulhatott.

Az időnyereséget a császári hadvezetés arra használta fel, hogy Vác közelében erődített állást foglaljon el. Illésházy idézett állítása szerint a helyszínt Pálffy Miklós javasolta. Azt is megemlíti, hogy Margroffot és Bastát küldték el szemlére. Basta november 4-i levelében be is számol erről. Leírása szerint Váctól alig egy mérföldnyire táborozott le a sereg, a hegyek lábánál, amelyek Váchoz közel kiszélesednek. Ekkor bízták meg őt (t. i. Bastát—T. S. L.) azzal, hogy keressen a közelben olyan helyet, amelyet meg tudnak majd védeni az ellenséggel szemben. Basta talált is ilyen helyet, de a sereg létszáma nem volt elég ahhoz, hogy megvédhessék. Ezért a táborhoz közeli, alig egy muskétalövésnyire levő helyet szemeltek ki az erődített állás helyéül.⁴⁴

A császári tábor helyével kapcsolatban Kjátib Cselebi azt említi meg, hogy „az ellenség Vác fölött a Duna partján egy szűk szorosban foglalt állást és a várat kiürítette. A tábor egyik oldalán a Duna, a másik oldalán nagy meredek hegy volt, előtte pedig mély árkokat ástak. A halmokon bástyákat állítottak, melyeket ágyúkkal, puskásokkal annyira megraktak, hogy lehetetlen volt ellenük menni.”⁴⁵ Illésházy azt írta, hogy „Verőczére szállíták táborokat az Duna mellé; ott az hegyekre és az passzusokra föld castélokot csinálnak, azokban ágyúkat, taraszkokat csinálnak...”⁴⁶ Istvánffy szerint Miksa verőcei táborát „sáncz- és szekerekkel megerősített, sőt Basta György tanácsára négy magaslaton (kiemelés tőlem—T. S. L.) erődöt is emelt a tábor védelmére, miket ágyúk, német, olasz, francia s magyar gyalogsággal rakott meg; követve gróf Mansfeld Károly üdvös példáját, hiszen Esztergom ostrománál szintén ily erődök biztosíták a diadalt.”⁴⁷ A keresztény tábor helyzetét, az egyes csapatok elhelyezkedését és az erődöket jól szemlélteti Ortelius korabeli vázlata.⁴⁸ Eszerint a török tábor Váctól délkeletre helyezkedett el, a keresztény tábor pedig a várostól északra-északkeletre, a Duna és a hegyek közti szűk átjárót szállta meg. Az említett földbástyákat, erődöket a közeli dombokon, magaslaton emelték. A törökhöz legközelebb esett az a sánc, amelynek védelmére német gyalogságot és hajdúkat rendeltek, ettől északabbra volt az itáliai (pápai) gyalogság sánca, a harmadik sánctól Schotton ezredes csapata védte, míg a harmadiktól nyugatabbra, valamelyest lejjebb levő sánc a magyaroké volt. *E négy erőd kelet felől védte a császári állásokat és a tábor* **Meg** kell említeni, hogy a védelmi rendszerhez csatlakozott egy ötödik sánc is, amelyet Vác közelében, viszonylag sík területen emeltek, ez Schönberg sánca volt, ahová svájci és bajor katonaságot helyeztek. Az ábra feltünteti az egyes csapatok állásait is. Ezek közül a francia, azaz vallon és az alsó-szászországi sereg az e csapatoknál tartózkodó Miksa főherceg, főparancsnok rendelkezésére állt. E keresztény táborhoz legközelebbi részhez képest feljebb, a sáncok felé helyezkedett el a felső-szászországi, a felső-magyarországi, a Siegfried Kollonitsch-féle és a Pálffy Miklós vezette csapat. Az előretolt állásban levő csapatok között lehet említeni Trefaldo németalföldi csa-

43 A két sereg haladására l. *Kjátib Cselebi*, 269. o.; *Banfi*, 226—227. o.

44 *Illésházy*, 49. o.; *Basta*, 13. o.

45 *Kjátib Cselebi*, 270. o.; *Peczevi*, 141. o.

46 *Illésházy*, 49—50. o.

47 *Istvánffy*, 789. o.

48 *Ortelius*, 378—379. o.: l. még *Bánlaky*, XIV/8. sz. ábra (Ortelius Redivivus et Continuatus. Frankfurt, 1665. 226. o. alapján).

patát az első két sánc között, s lovassági alakulatokat, a Schönberg-féle sánc mögött a rajnai csapatokat, valamint az előtte levő előőrsöket.

Ennek a felállásnak kétségtelen előnyei voltak. Az egyik az, hogy *a Duna és a hegyek közti szűk szorost a rendelkezésre álló csekély erők ellenére tartani lehetett a túlerőben levő ellenség ellen.* A török frontális támadást nem tudott indítani, ugyanakkor a környező kisebb magaslatok is a keresztény szövetséges csapatok kezén voltak. Egyedüli lehetőség a megkerülés, a hátulról való támadás lett volna, arról azonban Kjátib Cselebi is megjegyezte, hogy „három-négy napi késedelembe került volna a hegy megkerülése.”⁴⁹ Ehhez hozzátehetjük, hogy egyrészt a török sereg amúgyis túllépte már az elvileg Kászim-napig tartó hadműveleti-hadjárati időt, így erre valóban nem volt már ideje. Másrészt a hátulról való bekerítés hadmozdulatára minden valószínűség szerint reagált volna a császári hadvezetés, így korántsem biztos, hogy eredményes lehetett volna. A verőcei erődített állás egyértelműen azt jelezte, hogy *Miksa főherceg védekezésre kíván berendezkedni*, csak a török támadások visszaverését tartja szem előtt. E defenzív stratégia egyértelműen mutatja a mezőkeresztési csatavesztés negatív hatását. Az erődített állás másik előnye az, hogy ennek segítségével *meg lehetett akadályozni a török továbbnyomulását a nemrég (1593—94-ben) visszafoglalt Nógrád—Hont megyei várak ellen.* Ennél is fontosabb az, hogy bár Vác védelméről letett a császári hadvezetés, *a török várható elvonulása esetén vissza tudta venni a várat.* Szaturdzsi Mehmed célja szükségszerűen *nem csak a gyenge Vác — amely „Buda külvárosának tekinthető”⁵⁰ — bevétele, hanem az annak közelében levő keresztény sereg el-távolítása is volt.* Ehhez a török megkísérelhette az elég reménytelennek tűnő frontális támadást, illetőleg *a kulcsfontosságú erődök elfoglalását*, ahonnan tűz alá vehették volna a keresztény tábor.

A Vác közelében fivott csata megnevezése igen eltérő a forrásokban és a szakirodalomban. A török források, így a kortárs történetíró Pecsevi, valamint Evlia Cselebi váci ütközetként említették az összecsapást. Mivel Istvánffy és Illésházy azt hangsúlyozták, hogy a keresztény tábor Verőcénél volt, s ezt támadták a törökök, a szakirodalomban inkább a verőcei ütközetként, összecsapásként szerepel ez az esemény.⁵¹ Az általunk javasolt forma a *vác—verőcei csata*. Ez talán azért tűnik megfelelőbbnek az említett két verziónál, mert e megnevezésben az is benne van, hogy Vác közelében, Vác birtoklásáért folyik a csata; ugyanakkor az is kifejeződik, hogy a verőcei császári tábornál, annak egyes erődített állásainál voltak összecsapások.

A *vác—verőcei csata* időpontját a források alapján *november 2—9-re* tehetjük. November 2-án érkezett meg a török Váchoz, e napon már kisebb csetepatét folytatott a császári csapatokkal. November 9-én vonult el Vác alól, ez vetett véget ennek az összecsapássorozatnak.⁵² Meg kell említeni azt is, hogy nem mindegyik nap volt összecsapás; jelentősebb ütközetekre is csak *november 4—5-én* került sor.

A csata elejére a két sereg erőviszonyai a következőképpen alakultak. A császári királyi sereg — ahogy már említettük — kb. 33 ezer fővel indította meg hadjáratát, ekkorra ez a létszám kb. 20 ezer főre apadt le. Basta szerint kb. 9 ezer gyalogos, 7 ezer lovas és 3—4 ezer hajdú volt a seregben. Banfi tanulmányában 13 ezer gyalogost és 7 ezer lovast említett; nyilvánvalóan összevonva a hajdúkat a többi gyalogos katonával. Ortelius csak 15 ezres keresztény seregről tudott. Ugyanakkor a török sereg létszámát 30 ezer főre becsülte Basta, Ortelius pedig 40 ezer főről emlékezett meg. Egy jelentés szerint a török sereg csak 6 ezer fővel múlta felül a császári had létszámát, s 26 ezer főt számlált. A nem kortárs Evlia Cselebi erős túlzással 80 ezer iszlám

49 Kjátib Cselebi, 270. o.

50 Uo. 269. o.

51 Pecsevi, 141. o.; Evlia Cselebi, 435. o.; Istvánffy, 789. o.; Illésházy, 49. o.; Rónai Horváth, 138. o.; Bánlaky, 264. o.; Kronológia II. 417. o.

52 Ortelius, 379—380. o.; Banfi, 227. o.

katonát említ a váci csatában.⁵³ A források egybehangozóan a török létszámbeli fölényét hangoztatják, ennek mértékét illetően azonban jelentős különbségek mutatkoznak. Ha a török reguláris csapatok létszámát — számolva Tata ostrománál bizonyos veszteséggel is — 30—40 ezer fő közé tesszük, közel kétszeres túlerőben volt a szerdár serege. Miksa főherceg és tapasztalt vezérei aligha ragaszkodtak volna annyira a defenzív hadviseléshez, ha nem bizonyosodtak volna meg arról, hogy az ellenség jelentős létszámbeli fölényt élvez. Érdemes azonban megemlíteni azt is, hogy a gyalogság létszámát illetően a keresztény sereg volt fölényben (13 ezer fő 10 ezer janicsárral szemben). Egy erődített állás ostroma esetén pedig a gyalogság a meghatározó. A lovasságot illetően a török többszörös túlerőben volt, ez a fölény azonban csak nyílt csata esetén érvényesülhetett volna.

A vác—verőcei csata első összecsapására már november 2-án, a török csapatok megérkezésekor sor került. Basta szerint a Váctól egy ágyúlövésnyire letáborozó ellenség lovassága nagy részével támadott, s kb. háromórás csata folyt. Kjátib Cselebi azt írja a történetekről, hogy „az iszlám előcsapatok egyenesen a hitetlenek ellen indultak s ekkor három-négy magyar zászlóalj kijött a táborból és egyre harcoltak, de ezután meghátrálva katonaságunkat az ágyúk elé vitték.” Lehetséges, hogy erre az ütközetre vonatkozik Pálffy Miklós megjegyzése is: „első nap a mikor eljőve (ti. a török — T. S. L.) nagy harcot adván, az előjáróját Istennek kegyelmességéből megverénk.” Bizonyos az, hogy az első napi összecsapás során az ellenfelek még csak próbálgatták egymás erejét, egyik fél sem akart döntő csatát. A törökök részéről az elővéd — Kjátib Cselebi alapján Murad diarbekiri beglerbég és Deli Naszuh szigetvári bég, egy jelentés szerint a tatárok — császári részről elsősorban magyar csapatok vettek részt ebben a váltakozó sikerű küzdelemben. Végül a törökök visszavonultak.⁵⁴

A császári hadvezetés tisztában volt azzal, hogy Vác gyenge és nem védhető erősség; így a várat még aznap éjjel elhagyta őrsége. Istvánffy szerint aláaknázták, Illésházy szerint porral felvettették, azaz felrobbantották a várat. A török nem észlelte rögtön a várvédők távozását, hanem hozzákezdett az ostromhoz, s nyolc ágyúval lőtte a várost.⁵⁵

Másnap, november 3-án — miután észrevették a város kiürítését — megszállta a török Vácot. Istvánffy megemlíti, hogy az ellenség ugyan elkezdte a megrongálódott vár kijávitását, de félbeszakította, s a keresztény tábor ellen fordult. Ortelius szerint e napon is voltak kisebb összecsapások a két fél között. Basta levelében megemlékezik arról, hogy az ellenség lovassága próbálta helyéről elcsalogatni a keresztény lovasságot, de ez nem sikerült, s így nagyobb csetepaté nélkül telt el a nap.⁵⁶

November 4-én a vác—verőcei csata egyik jelentős összecsapására került sor.⁵⁷ Kjátib Cselebi szerint az oszmán sereg hadrendben sorakozott fel. Középen a szerdár állt a janicsárokkal és a zsoldos lovassággal, a jobb szárnyon az anatóliai, karamániai, szivasi (tehát az ázsiai) és a boszniai beglerbég szpáhi lovassága, a bal szárnyon a ruméliai és a budai csapatok. Az elővédet a diarbekiri pasa és a szigetvári bég alakulatai adták. Basta szerint a 3 arcvonalban felsorakozó ellenség kb. egy itáliai mérföldet foglalt el. A támadó török csapatok létszámát ugyanakkor 30 ezer főre

⁵³ Basta, 13. o.; Banfi, 227. o.; Ortélius, 379. o.; Kárpáthy-Kravjánszky, 13. o.; Evlia Cselebi, 435. o.; 1. még 27—28. jegyzetet.

⁵⁴ Banfi, 227. o.; Ortélius, 379. o.; Kárpáthy-Kravjánszky, 12. o.; Basta, 13. o.

⁵⁵ Istvánffy, 789. o.; Illésházy, 50. o.

⁵⁶ Istvánffy, 789. o.; Ortélius, 379. o.; Basta, 13—14. o.

⁵⁷ A november 4-i csatát az alábbiak alapján rekonstruálom: Kjátib Cselebi, 270. o.; Naima, 104. o.; Basta, 14—15. o.; Illésházy, 50. o.; Istvánffy, 789—790. o.; Veress, 186—187. l.; Banfi, 227. o.; Ortélius, 379. l.

becsülte. A török támadás *fő célpontja* egyértelműen a neszélyi oldalon emelkedő, az egyik dombon, *magaslaton álló erőd* volt. Illésházy szerint a török „minden hadával reájok indult, úgy rendelvén magában, hogy ha az első hegyet elveheti tőlük, tarackkal, ágyúval arról az hegyről megverheti az táborn.” Basta is megemlíti, hogy bal kéz felől volt egy domb, amelyről az ellenség azt gondolta, hogy elfoglalása után onnan jelentős kárt tudnak majd okozni.

A november 4-i eseményeket előbb török nézőpontból tekintjük át. A 11 óra körül kezdődő csatában a török először 3 ezer lovasat küldött az említett domb ellen. Itt valószínűleg a november 2-i összecsapásban már szereplő elővédről lehet szó. Kjátib Cselebi külön is kiemeli az elővéd egyik vezetőjének, Deli Naszuh szigetvári bégnek a hősiességét. A török történetíró megemlíti továbbá azt is, hogy „a janicsárok, lovas apródok kaszával, késsel törtek előre s mögöttük volt védelmül a budai katonaság s nagy csatát vívtak velük. A ruméliai beglerbég is odaküldetett s az átkozottakat a tölgyfaerdőből kihajtva a síkságra úzték. Az ellenségből sokan elestek, csak hogy a táborból nagy csapatok jöttek ki segítségükre. Az ágyúk és puszkák is rést ütöttek hadseregünkön, azért a szilahdárok jöttek segítségül. Ezután az ellenség fővezére, Maximilián a táborból kijöven, csapatait előreindította s a táborból nagy ágyúkkal lövöldöztek, a mi által sok nyomorúságot okoztak ugyan, de azért az iszlám sereg emberül megállt a csatatéren s egész alkonnyatig harcoltak.”

A leírásból kitűnően a november 4-i összecsapásban török részről bizonyosan részt vett az elővéd, a centrum és a bal szárny egy része. A leírás alapján az elővédet követhette a kissé talán jobbra kanyarodó centrum, majd a bal szárny csapatait is ide irányították. Érdekes, hogy a jobb szárnyon levő ázsiai csapatok harcáról semmit sem közölt a török történetíró. Lehetséges, hogy talán a jobb szárny nem is vett részt ebben a küzdelemben. A török leírás két sikeres mozzanatot említ; a hegyfőnél harcoló ellenséges gyalogság szétszórását és az ellenség kiűzését a tölgyfaerdőből a síkságra. Nem hallgatja el azonban Kjátib Cselebi azt sem, hogy az ellenség komoly erősítést küldött és veszteségeket okozott.

Meg kell vizsgálnunk a császári sereg szemszögéből is az eseményeket. Istvánffy tömören úgy összegzi a történeteket, hogy az ellenség megrohanta a magyarok által védett erődöt, s az egész nap folyó harcban a magyar gyalogság vitézül helytállt, és sok török esett el. Illésházy szerint „az hegyen a magyar gyalog volt minden sáncz nekül; reájok jöve azért (ti. a török — T. S. L.) azokra, és erősen ostromlák őket, de azok az jó magyar vitéz gyalogok vitéz módra vínának vele napestig. Kárával hátrább szálla azon nap az török táborában.” Pálffy Miklós levelében azt írta, hogy „másnap ismét egy hegyecsken való sánczunkra jöven, azt megostromlván sok fő török vesze és sebesedék. Az úristen akkor is nagy kárvallásokkal fordétá meg őket.” Basta leírása szerint a 3 ezer lovassal támadó ellenséggel szemben először a domb őrzésével megbízott vallonok négy csapatát vetették be. Ugyanide küldte Basta Kollonitsch ezer lovasát a vallon lovassággal együtt. Ezek az ott levő Ottavio Malaspina őgróffal együtt megfutamították az ellenséget, s veszteségeket okoztak neki. Basta további erősítést is küldött ide: 2 ezer lovasat, ezer magyar gyalogost és a Pezzen-féle regimentet és ezek a csapatok feltartóztatták a törököt. Basta megemlíti továbbá azt is, hogy Flaminio Delphini tábornester 500 gyalogosával egy megerősített helyre vonult és ott visszaverte több mint 2 ezer lovas támadását. Banfi úgy rekonstruálta a november 4-i csatát, hogy először a támadó törököknek sikerült elűzniük a vallon lovasságot. Erre Delphini vezetése alatt Basta csapatokat küldött oda, ezek visszavették a magaslatot. Újabb török támadás következett, erre Ghislierit küldték Delphini segítségére, mégis hátrálásra kényszerültek. Csak alkonnyatkor tudták a német gyalogosok segítségével visszaszorítani az ellenséget.

Bizonyos különbségek mutatkoznak a leírásokban a november 4-i összecsapást

illetően. Istvánffy, Illésházy és közvetve Pálffy a magyarok hősiességét hangsúlyozza, míg Basta és Banfi Delphini szerepét emelik ki. Basta ezenkívül több csapat (Kollonitsch, Pezzen alakulatai, illetve vallonok, magyarok) részvételét említi. A források alapján okkal tehetjük fel, hogy a császári-királyi csapatoknak legfeljebb negyede-fele, kb. 5—10 ezer katona harcolhatott a kb. 20—30 ezer fővel támadó török ellen. A másik vitatható pont az, hogy vajon a török által rohamozott magaslaton, dombon volt-e erőd már a november 4-i csata idején, vagy csak utána készítették el. Illésházy szerint sánc nélkül védte a magyar gyalogság a magaslatot, s csak utána került sor arra, hogy „az gyalogok éjjel sánczot vetének környölök, és abban taraczkokat hozának”. Istvánffy ezzel szemben azt állítja, hogy a magyarok az erődöt védték, s a csata után éjjel az erődöt „két tengelye körül forgatható ágyúval s két század gyaloggal még azon éjjel megerősíté, sánczait pedig kijavítá.” Basta levelében a november 4-i összecsapás kapcsán csak magaslatot, dombot (collina) említ, ahol „egy másik erődítést építettünk” (fabricando un'altra forte). Nézetünk szerint nem a magyarok által védett erődről van szó, azt csak kijavították és megerősítették. Valószínűleg a valamivel arrébb levő, az itáliaiak (pápai csapatok) védelmére készült erőd felépítésére kerülhetett sor.

A november 4-i csatában — de ez a későbbi összecsapásokban is megnyilvánult —, ahogy Basta említi is, az ellenség nem akart jobb kéz felől támadni, hanem minden erejét arra fordította, hogy a magaslatot elfoglalja. Szaturdzsi Mehmed pasa tehát frontális támadás helyett némileg jobbra kanyarodva a kulcsfontosságú magaslat, illetve az ott emelt erőd megszerzését kísérelte meg. Az összecsapásban egyfelől a török elővéd, a centrum és a bal szárny nagy része, másfelől a keresztény tábor jobb oldalán elhelyezkedő csapatok, az erődök őrsége, illetve a táborból küldött segélycsapatok vettek részt. A török kétségtelen létszámfölényben volt, de ezt a terepviszonyok és a császári csapatok jobb fegyverzete, fegyvelmezettebb harcmodója ellensúlyozta. Mindkét félnek voltak veszteségei, de — ahogy Basta írja is — „a csata nem volt nagyon véres, mert az ellenségnek nem volt sok gyalogosa”.

A másnapi, november 5-i összecsapással⁵⁸ kapcsolatban a török történetírók jóval szűkszavúbbak, mint az előző napi csatát illetően. Kjátib Cselebi és őt követve Naima mindössze azt említi meg, hogy „a ruméliai és budai katonaság a hadsereg élére ment és az ellenség táborával szemben foglalt állást. Az iszlám sereg hullámozva előrenyomult s ekkor is egész estig harcoltak.” A leírás alapján arra következtethetünk, hogy ebben az összecsapásban a *török bal szárnynak* jutott fontos szerep.

Illésházy részletesebben írt a november 5-i csatáról. Eszerint „más nap jobban hozzá készüle (ti. a török — T. S. L.), és az jancsárokat is jobban hozzá készíté; de ezek is az gyalogok éjjel sánczot vetének környölök és abban taraczkokat hozának, segéti sereget is rendelének nékiek szárnyul, egyfelől ezer lóval Pálffy Miklóst, más felől 1000 lóval Nádasdy Ferenczet, közép eránt 1000 lóval Kolonicsot. Rájok jöve ezért ezekre az török mind lovaggal, gyalogjával, nagy erős viadalt tevének ott mind két felől, mert az lovas seregek is megsegétették az gyalogokat, és a törököt hátra verték az hegyek közül a mezőre; holott sok vitéz pogányok hullának el. Váltig izene Pálffy Miklós és Nádasdy Kolonicszal az herczegnek (ti. Miksának — T. S. L.), hogy most küldjön segítséget nekik, és az ellenséget megverhetik, de semmiképpen nem küldje, hanem az derék sereg csak veszteg állott.” Istvánffy szerint a török másnap „a budai Haszán alatt két igen erős hadoszlopban újra előnyomult, melynek egyike ugyanazon várac (ti. erőd — T. S. L.) ostromára vonult, a másik Kollonits 1000 német lovasát, kiket Schwarzenberg egy halomra állított, szándékozott onnan leszorí-

⁵⁸ A november 5-i csatára l. *Kjátib Cselebi*, 270. o.; *Naima*, 105. o.; *Illésházy*, 50—51. o.; *Istvánffy*, 790. o.; *Basta*, 16—18. o.; *Veress*, 186—187. l.; *Banfi*, 227. o.; *Ortelius*, 379—380. o.

tani.” Az erőd visszaverte a rohamot, a törökök közül 600-an is elesetek. Kollonitsch kezdetben sikeresen harcolt, egy 4 ezer főből álló gyalogos és lovascsapatot megfutamított, egészen a török táborig üldözte őket. Itt azonban a szerdár csapataival bekerítette Kollonitschot; segítségére Nádasdy érkezett 800 lovassal. A harc még így is kétes kimenetelű volt, de Pálffy „6000 (?) emberrel előrobogván, a csatát eldönté, az ellenséget megfutamította, s néhány zászlót, ezek közt a szeraszkerit (a fővezéri zászlót — T. S. L.) ...elfoglalt.” A csata azonban nem fejeződött még be, Szaturdzsi új támadásba lendült. „Pálfi, Nádasdi és Kollonits, noha gyengébbek voltak, nem vonakodtak; de úgy, hogy nem vágtak be egész erővel, hanem kisebb csapatokban csatároztak. E csetepatékban mindkét rész sokat vesztett, de a török mindig többet; az ellenségnek 12 ágyúja is részt vett e csatában, de ennek golyói kár nélkül mindig a légbe röpültek.” Istvánffy a sebesülteken kívül 3 ezerre tette a török, 160-ra a saját veszteséget. Basta november 8-i levelében írt erről az összezapásról. Szerinte a török lovasság a janicsárokkal együtt rohamozta meg az alsó dombot (il collina inferiore), ahol az erőd volt. A rohamot visszaverték a hajdúk, akiknek bátorságáról elismeréssel emlékezik meg. A másik dombon Malaspina márki négy vallon csapattal együtt visszaszorította a támadó törököt. Sikerétől felbuzdulva Kollonitsch is támadásba lendült, s több mint egy órán át harcolt. A császári-királyi hadvezetés úgy döntött, hogy nem küld nekik több segítséget, nehogy felfordulás, zavar keletkezzen. Pálffy és Nádasdy 2 ezer magyar lovassal az ellenség oldalába került. Végül is visszavonultak a támadó csapatok aránylag csekély veszteséggel. E visszavonulást a tüzéség fedezte. Basta szerint elkerülhetetlen volt a csapatok visszavonása, mert az ellenség könnyen felmorzsolhatta volna őket, hiszen közepén 10 ezer lovasa volt a töröknek. A délután 1 óra körül kezdődő összezapás három óráig tartott, s Basta becselése szerint az ellenség halottakban és sebesültekben 1500 embert veszített, köztük egy pasát is. Ugyanakkor 5—6 zászlót is zsákmányoltak. Pálffy Miklós levelében négy nap említ harcokat, ezek közül azonban nem a tömören összefoglalt harmadik napi küzdelem leírása⁵⁹ felel meg a más forrásokból elénk táruló képnek, hanem sokkal inkább a negyedik napi összezapásé. Eszerint „negyedik napra ismét mindennemű népét és erejét felvevén taraczkival és gyalogjaival ugyanazon hegyen való sánczunkra menvén, megostromolta, és a mellett derék harcok is bocsátott, a kik mind az ostromban nagy sok kárt vallottanak, mind pedig a harcban. Sok fő emberek esének el, úgy annyira, hogy pasabégek, zaimok, csiausok, és sok jó végbeli vitézlő török vesze el. Egynehány kevés sereggel mi is eleiben mentünk neki, oly közel, hogy minden taraczkí messze fejünk felett szolgáltanak el és mindenképpen azon valánk, hogy megütközzünk velük, de az úristen úgy megrémíté őket, hogy nagy kárvallásokat látván, táborokban visszatérének.”

A november 5-i, délután 1 és 4 óra között folyó harcokat úgy összegezzük, hogy a török két hadoszlopban támadott; az egyik az alsó dombon levő hajdúk és németek által védett erőd bevételeit kísérte meg, a másik pedig az erőd közelében elhelyezkedett, annak védelmét segítő centrumra (Kollonitsch) és két szárnyra (Pálffy, Nádasdy) tagolódó lovasságra támadott. Míg az erődnél a gyalogság, a sík terepen a lovasság csapott össze. Bár a török mindkét helyen jelentős számbeli fölényben lehetett, mindkét akció kudarcra végződött, a török visszavonulásra kényszerült, sőt a császári lovasság centruma egészen előrenyomult. Ezáltal kissé veszélyes helyzetbe is került, bekerítés fenyegette. Az időközben szintén előnyomuló Pálffy és Nádasdy oldaltámadása mentette ki Kollonitschot a veszélyből. E napon kisebb, császári szempontból nézve jórészt sikeres harcok folytak, *a nyílt, döntő csata azonban ezúttal is elmaradt.* Pálffy ezt levelében azzal magyarázta, hogy ők ugyan meg akartak üt-

⁵⁹ „Harmadnapon ismét minden erővel felkészülvén, nagy kemény harcunk volt, és a szerencsét Isten mindenkor a mieinknek adta”, l. Veress, i. h.

közni, de az ellenség visszavonult előlük. Valójában Miksa főherceg nem volt hajlandó a sereg zömét, a tartalékban álló „derék sereget” bevetni, bár Illésházy szerint Pálffy és Nádasdy kifejezetten erre kérte. Basta a nyílt csatát nem javasolta a főhercegnek, „mert az ellenség szpáhi csapataival fölényben van és erős tüzérséggel is rendelkezik”. Miksa döntésében szerepet játszhatott az is, hogy Mezőkeresztesnél az előző évben vezetői ösztönzésére átkelt a mocsáron a török oldalra és a már biztosnak látszó győzelemből a zsoldosok fosztogatása, az újra támadó ellenség túlereje következtében nagy vereség lett.⁶⁰ A császári hadvezetés döntését magunk is helyesnek véljük: *Miksa sokkal többet kockáztatott volna, ha erődített állását feladva támadásba lendül, mint amennyit nyerhetett volna egy esetleges, de korántsem biztos teljes győzelemmel.* A november 5-i összecsapás kétségtelenül császári sikerrel zárult, a török nagyobb veszteségeket szenvedett, s az erődöt sem sikerült elfoglalnia.

A november 4—5-i összecsapások kiemelkedő fontosságúak az elhúzóó váci csatában. A történeti irodalomban tévesen november 6-ra⁶¹ — sőt helyenként október 6-ra⁶² — tették az általunk november 5-i eseményként leírt összecsapást, amelyben Pálffy Miklósnak is fontos szerep jutott. Basta idézett levele, de Istvánffy, Illésházy és Ortelius történeti munkái egyértelműen bizonyítják azt, hogy valóban november 5-én történtek a leírt harcok.

November 6-án és 7-én csak kisebb jelentőségű összecsapásokra került sor. A török történetírók ezekről már nem is emlékeznek meg. Kjátib Cselebi három egymást követő napon említ harcokat Rebi ül-évvel hó 21. és 28. között (november 1—8.), de pontosan nem adja meg az összecsapások időpontjait. Feltevésünk szerint Kjátib leírásai a november 2-i, november 4—5-i harcokra vonatkoztathatók. Pecsevinél 2—3 napig tartó csatározásokról olvashatunk. Pálffy Miklós levelében négy egymást követő naphoz köti az összecsapásokat, de pontos időpontot ő sem ír ezekkel kapcsolatban. Basta november 4-i levelében a november 2—4. közötti harcokról, november 8-i tudósításában pedig csak a november 5-i csatáról emlékezett meg. Istvánffy csak a november 4-i és a másnapi (azaz november 5-i) összecsapást említi. Illésházy pontos dátum nélkül szintén két egymást követő napi csatározásokról tudósít. Ortelius híradása szerint november 6-án voltak harcok, 7-én pedig a török tábor közelebb húzódott Váchoz. Banfi, forrásai alapján, 6-án és 7-én is tud összecsapásokról, török kiutésekről.

Mindezek alapján úgy véljük, hogy november 6-án bizonyosan, november 7-én esetleg még voltak kisebb harcok. A november 6-i összecsapásról Ortelius megemlíti, hogy a török több mint 500, a keresztény sereg 50 embert veszített. A november 7-i napról pedig azt jegyezte fel, hogy az ellenség nem mutatkozott, s este felé Váchoz közelebb húzódott táborával.⁶³

A harcok intenzitásának csökkenése jelezte, hogy a szerdár már nem erőlteti a minden áron való áttörést. Ennek egyik oka az lehetett, hogy a viszonylag nagy erővel intézett támadásokat a keresztény tábor visszaverte, s a török érzékeny, ha nem is túl nagy veszteségeket szenvedett. A másik, valószínűleg ugyanilyen nyomós ok a *hadjárati idő túllépése* volt. Kászim napja (október 26.), sőt az ún. „kis nyár” időszaka is elmúlt; s az ebben az évben kifejezetten kedvezőtlen időjárás nem kedvezett annak a török hadvezetés részéről megnyilvánuló törekvésnek, amely a 15

⁶⁰ A mezőkeresztesi csatára legújabban I. Tóth S. L.: A mezőkeresztesi csata története (1596. október 26.) HK 1983. 553—573. o.

⁶¹ Horváth, 358. o.; Bánlaky 264. o.; A magyar katona... i. m. 420. o.; október végére tette a váci csatát Vass Előd, in: Vác története I. (Szerk. Sági Vilmos) Szentendre, 1983. 81. o.; november elejét említi Julier Ferenc: Magyar hadvezérek. Bp., é. n. 212. o.; Tóth S. L.: A török haditevékenység... i. m. 768., 776. o.; *ud.*: A tizenöt éves háború. In: Fejezetek a régebbi magyar történelemből. II. (Szerk. Makk Ferenc) Bp., 1965. 105. o.

⁶² Rónai Horváth, 138. o.; Kronológia II. 417. o.; Magyarország hadtörténete I. 592. o.; Nagy L.: Az erős fekete bég. i. m. 198, 282. o.

⁶³ A november 6—7-i harcokra v. ö. Ortelius, 380. o.; Banfi, 227. o.

éves háború alatt általában a telelési időszak rovására megnyújtotta, kitolta a hadjárat-hadműveleti időt.⁶⁴ A török katonaság is *lázongott*, s követelte a visszavonulást. Istvánffy szerint november 9-én az ellenséges táborban lázadás tört ki; a palotás lovasság (a Porta szpáhijai) és a janicsárok verekedtek össze, több mint 200 halott volt. Az összetűzés okát a magyar történetíró abban jelöli meg, hogy a katonák nem akartak tovább táborozni.⁶⁵ Ehhez hozzátehetjük azt, hogy a sikertelen támadások, a télire fordult időjárás nyugtalanná, elégedetlenné tették a török katonákat. E nyugtalanság fejeződött ki a hagyományosan ellenséges, egymással rivalizáló portai zsoldos alakulatok összecsapásában. Ehhez járulhatott az is, amit Kjátib Cselebi említ meg — igaz, hogy már a visszavonulás után, de ez a korábbiakra is esetleg érvényes lehet —, hogy a kul katonaság (azaz a portai zsoldosok) a *zsold miatt* lázongott.⁶⁶ A szerdárnak nem volt más választása az adott helyzetben, vissza kellett vonulnia téli szállásra. Az ellenség közelsége azonban kockázatosná tette a visszavonulást, ezért béketárgyalásokat kezdeményezett, hogy ennek leple alatt — ahogy az később nyilvánvalóvá vált — seregével zavartalanul elvonulhasson. Ortelius szerint november 9-én, dél előtt hét előkelő török jelent meg a császári tábor előtt, s a szerdár nevében tárgyalni akart. Istvánffy szerint Szaturdzsi előbb menlevelet kért, s egy csauszt és hat másik követet küldött, hogy fegyverszünetet kérjen. Illésházy úgy ismerteti az eseményeket, hogy a török levelet írt Pálffynek és hitlevelet kért, hogy követeket küldhessen Miksához.⁶⁷ A hitlevél birtokában a török *november 9-én éjjel* elvonult Vác alól.

A török történetírók közül Kjátib Cselebi szól részletesebben a visszavonulásról. Megemlíti a tanácskozást, amelyen kifejtették azt az álláspontot, hogy „a tél megérkezése miatt az ellenségen nem győzedelmeskedhettek s attól is félni kellett, hogy a Dunán és Dráván levő hidakat baj éri; legelső dolog tehát a hadsereget biztos helyre vinni”. A visszavonulás időpontját Rebi ül-evvel hó 28-ra, csütörtökre (november 8.) tette. A hadjárat végén emlékezik meg arról, hogy „e közben” eredménytelen béketárgyalások is folytak.⁶⁸ A szakirodalomban is jobbra november 9-re tették a török elvonulását.⁶⁹ Mivel ez 9-én éjjel kezdődött meg, minden bizonnyal áthúzódott a következő napra. Így a *török sereg visszavonulását november 9—10-re* datálhatjuk. A téli szállásra vonulás végét vetett a november 4—5-én hevesebb, november 6—7-én már lanyhuló összecsapássorozatnak, amelyet Vác—verőcei csataként tarthatunk számon, s egyben természetesen az 1597. évi hadjárat is lezárult.

Mielőtt értékelnénk a csatát, előbb szólnunk kell a béketárgyalásokról, amelyek röviddel a török elvonulása előtt kezdődtek meg, de utána is folytatódtak. Pecsevi és Kjátib Cselebi úgy összegezték török szempontból az eseményt, hogy Khodsa Murad pasa, Hábil efendi budai kádi és Kadizáde Ali pasa és az ellenségből néhányan vettek részt a megbeszélésen, „az ellenség azonban fenn hordta az orrát, azért eredmény nem lett.” Istvánffy szerint a tárgyalások a Duna szigetén folytak, ahol Pálffy, Nádasdy és Basta előtt beszéltek a török követek a békéről. A magyar történetíró egyértelműen csalárd fogásnak tartja e megbeszéléseket, s megemlíti azt is, hogy a Pálffy levelével visszaérkező csauszt a szerdár lecsukatta azért, mert az ő parancsa nélkül béketárgyalásokat kezdeményezett. Isolano szerint „néhány török, Pálffy barátai, akik Budán voltak, kérték, hogy béketárgyalásokat folytathassanak és hozzánk

64 E tendenciára l. Tóth S. L.: A török haditevékenység... i. m. 771., 775. o.

65 Istvánffy, 790. o.; november 8. szerepel Bánlakynál (i. m. 264. o.)

66 Kjátib Cselebi, 271. o.

67 A török követküldésre l. Ortélius, 380. o.; Istvánffy, 790. o.; Illésházy, 51. o.

68 Kjátib Cselebi, 271. o.; l. még Pecsevi, 142. o.

69 Magyarország hadtörténete I. 222. o.; Kárpáthy-Kravjánszky, 13. o.; Nagy L.: Az erős fekete bég... i. m. 200. o.; november 4-re tette Vass Elő, Vác története I. 81. o.; november 11-re Banfi, 227. o.

jöttek a Duna egyik kis szigetére, de semmi megegyezésre nem jutottak.”⁷⁰ A tárgyalások sikertelenségéért tehát mindkét fél a másikat hibáztatta. Valószínű persze az, hogy bár a török kezdeményezte a megbeszéléseket, engedményeket nem akart tenni. Hasonlóképpen császári oldalról is valószínűleg egyoldalú előnyöket reméltek elérni a tárgyalásokkal. A kialakult patthelyzetet mindkét fél a maga javára akarta megoldani, ezúttal harc helyett a diplomácia eszközeivel. E törekvések szükségszerűen kudarcot vallottak. A tárgyalások ugyanakkor lehetőséget teremtettek a hadjárat végére kimerülő, lázadó török sereg zavartalan elvonulására.

Ortelius szerint a szerdár a görög (ruméliai) beglerbéget Szegedre, az anatóliai beglerbéget pedig Székesfehérvárra küldte téli szállásra, ő pedig Belgrád irányába vette útját. A császári sereg az *elhagyott Vácot újra birtokába vette*. Miksa főherceg Pálffyra bízta a vár kijavíttatását és megerősítését. A szövetséges keresztény csapatok november 12-én indultak el Esztergom felé, s november 16-án már Komáromhoz értek. Ekkor haditanácsot is összehívtak, ahol Tata visszavételét felvetették. A csapatok létszáma azonban ekkorra erősen leapadt, kb. 7 ezer fő állt volna Miksa rendelkezésére. Ortelius szerint naponta hullottak az emberek és a lovak. A megfogyatkozott, kimerült csapatok, a hideg időjárás nem tették lehetővé azt, hogy Tata újabb ostromára sor kerüljön. A császári sereg is széteszlott. Ezzel mindkét részről befejeződött az 1597. évi hadjárat.⁷¹

Végezetül a vác—verőcei csata *értékelésére* térünk át. Ez korántsem egyszerű feladat, mivel döntő, nyílt összecsapásra nem került sor a többnapos csatában. A nem kortárs, XVII. századi Evlia Cselebi nagy csataként említi a váci harcokat, amelyeket — mivel szerinte „a csatater iszlám kézben maradt s Vác várát az ellenségtől megszabadították” — győzelemként értékeli. A többi történeti forrás nem ilyen egyértelmű; Kjátib Cselebi és Pecsevi nagy küzdelemről szól, de sem diadalt, sem vereséget nem említenek. Istvánffy, Illésházy, Basta, Pálffy sikeres, az ellenségnek komoly veszteségeket okozó harcokról emlékeznek meg. Isolano kisebb összecsapásokról tudósít, de nem foglalt állást a csata kimenetelével kapcsolatban.⁷²

A történeti irodalomban az 1597-es hadjáratnak, s benne a vác—verőcei csatának kevés figyelmet szenteltek. Többségében a császári sereg győzelmeként értékelték az összecsapást. Hammer szerint Szaturdzsit november elején legyőzte Kollonitsch, Nádasdy és Pálffy.⁷³ Rónai-Horváth Jenő úgy foglalta össze az eseményeket, hogy Mohamed pasa „a császáriak nógrád-verőcei megerősített táborát támadta meg, de az ostrom második napján, október 6-án (!), Pálffy 6000 lovassal oly erővel támadt a török sereg oldalába, hogy a pasa futni kényszerült.”⁷⁴ Bánlaky József szerint a pasa három ízben támadta meg eredménytelenül a keresztények verőcei állását, s a november 6-i támadás alkalmával Pálffy és Nádasdy 6000 lovassal oly erővel támadtak a törökök oldalába, hogy ezek 3000 halott visszahagyásával visszavonulni kényszerültek.”⁷⁵ Julier Ferenc úgy értékelte az eseményeket, hogy a keresztény sereg központi állást foglalt el, s ennek keleti szárnyát a török Vác felől igyekezett átkarolni. Pálffy a török kísérleteit minden egyes esetben megghiúsította. November elején volt az utolsó ütközet, amelyben 3 ezer főt veszített a török. Julier összegzése szerint a hadjáratot Pálffy győzelme fejezte be.⁷⁶ Az újabb értékelések közül néhányat idéznénk. Nagy László több munkájában is császári győzelemnek mi-

70 Pecsevi, 142. o.; Kjátib Cselebi, 271. o.; Istvánffy, 790—791. o.; Isolano, 664. o.

71 A két sereg visszavonulására l. Pecsevi, 142. o.; Kjátib Cselebi, 271. o.; Ortelius, 380—381. o.

72 Evlia Cselebi, 435. o.; Pecsevi, 141—142. o.; Kjátib Cselebi, 270—271. o.; Istvánffy, 789—791. o.; Illésházy, 50—51. o.; Basta, 13—18. o.; Veress, 186—187. o.

73 Hammer, 624—625. o.

74 Rónai Horváth, 138. o.

75 Bánlaky, 264. o.

76 Julier F.: Magyar hadvezérek. 212. o.

nősíti a nógrádverőcei összecsapást, amelyben Pálffynak és Nádasdynak volt döntő szerepe.⁷⁷ A magyar történeti kronológiában is az a sommás értékelés található, hogy Pálffy Miklós futásba kergette a nógrádverőcei császári táborra támadó Szaturdzsi Mehmed pasát.⁷⁸ Marosi Endre a verőcei tábor ellen irányuló török rohamok visszaverésében Pálffy Miklós és Nádasdy Ferenc érdemeit hangsúlyozza. Megjegyzi azonban azt is, hogy „november 9-én mindkét sereg *sértetlenül* (kiemelés tőlem — T. S. L.) vonult el a környékről”.⁷⁹ Sinkovics István úgy összegzi az eseményeket, hogy a török Vác elfoglalása, lerombolása után „Miksa hadserege ellen indult, de a megerősített elővédcsapatok kétszer is feltartóztatták.” Szerinte „Miksa hagyta, hogy a török sereg Vác alól *bántatlanul* (kiemelés tőlem — T. S. L.) elvonuljon”. Úgy véli, hogy „ez a hadviselési mód egyik félnek sem ígérte a háború gyors befejezését”.⁸⁰ E tanulmány szerzője korábban úgy értékelte a váci csatát, hogy az „nem hozott döntést”.⁸¹

A vác—verőcei csata eredményét azért nehéz megállapítani, mert — ahogy már többször is hangsúlyoztuk — nyílt, döntő, a két sereg egészét foglalkoztató harcra nem került sor. A török hadvezetés szeretne volna kicsalogatni verőcei erődített állásából Miksát, azonban az óvatos főherceg a tapasztalt Basta tanácsaira is hallgatva, s talán mezőkeresztesi határozatlanságából is okulva nem volt hajlandó engedni Pálffy, Nádasdy sürgetésének. Ez helyes döntésnek bizonyult, hiszen a török lovasság egyértelmű túlerőben volt, ami a nyílt csata kimenetelét legalábbis bizonytalanná tette. Az erődített állások védelmében viszont a némi gyalogsági fölényben levő császári—királyi sereg eredményesen tevékenykedett. *A sáncok, erődök védelméhez kapcsolódva az elővédcsapatok kisebb összecsapásokba keveredtek a túlerőben levő török lovassággal.* Ezekben a kisebb-nagyobb csetepatékban, amelyek közül a november 4—5-i kisebb ütközetek emelkednek ki, a keresztény csapatok jobb fegyverzete, nagyobb fegyelme és a fegyvernemek megfelelőbb összehangoltsága kisebb győzelmeket eredményezett. Szó sincs természetesen arról, hogy Pálffy vagy Nádasdy megfutamította, legyőzte volna Szaturdzsi Mehmed vezír seregét. Ez a téves állítás — amely elsősorban Istvánffy, Illésházy amúgy is a magyarok iránt némileg elfogult tudósításain alapszik — felnagyítja, *eltúlozza a magyar vezérek és csapatok szerepét, s a diadal nagyságát.*

Nyílt döntő csata híján nehéz győztest, illetve vesztest megállapítani. A mérleg mégis *inkább a császári sereg javára* látszik billenni. Ennek okai a következők:

1. *A kitűzött célt a császári hadvezetés érte el.* A török elvonulása után Vácot könnyűszerrel megszállták, birtokba vették, a török északi irányú hódításait, pusztításait megakadályozták.

2. *Az összecsapások során a török jóval nagyobb veszteségeket (többszer fő) szenvedett, mint a császáriak (néhány száz fő).* Ezt azzal is magyarázhatjuk, hogy az erődített állások ostroma — akárcsak a várostromok — során a védők veszteségei általában kisebbek, mint a támadóké. Ennek ellenére az oszmán had nem szenvedett igazán számottevő veszteséget, számbeli fölénye a csata után is megmaradt. Így érthető, hogy Miksában fel sem merült a távozó törökök üldözése.

3. *A csata színhelyét a török csapatok hagyták el előbb.* Ennek fő okait már érintettük; döntő csatára nem volt kilátás, a hadjárati idő pedig már régen letelt, a fizetetlen és talán ellátási, utánpótlási gondokkal is küzdő török csapatok fegyelme meglazult.

77 Nagy L.: Hajdúvitézek (1591—1699). Bp. 1983. 141. o.; *uő.*: Az erős fekete bég... i. m. 198—200. o.

78 Kronológia II. 417. o.

79 Magyarország hadtörténete I. 222. o.

80 Magyarország története III/1. 671. o.

81 *Tóth S. L.*: A török haditevékenység... i. m. 780., 781. o.

А 15 éves háború több összecsapásához (mezőkeresztesi, kanizsai, sárréti) hasonlóan több napig tartó vác—verőcei csatával az 1597. évi hadjárat mindkét fél számára befejeződött. Az erőfeszítésekhez képest csekély eredmények születtek. Császári kézre került a még 1594-ben elesett Pápa, sikerült megtartani Vácot, ellenben Győr ostroma sikertelen maradt, s a nemrég visszafoglalt Tatát sem tudták megvédeni. A török hadvezetés még ennyivel sem dicsekedhetett; a rövid ideig tartó hadjárat alatt csak az 1594 óta birtokukban levő, de Pálffyék által tavasszal bevett Tatát tudták visszaszerezni. Vácot ugyan megszállták, de hamarosan le kellett róla mondaniuk, mivel Miksa seregét nem tudták legyőzni. Az 1597-es év egyik félnek sem hozott meggyőző sikert, valamelyest talán a császáriak voltak eredményesebbek, s nyertek tért. Kezdtett ugyanakkor kialakulni egy patthelyzet, amely az erőviszonyok kiegyenlítetttségéből fakadt.

Шандор Ласло Тот

БИТВА ПРИ ВАЦЕ—ВЕРЁЦЕ (2—9 НОЯБРЯ 1597 ГОДА)

Резюме

В начале 1597 года в руках турок находилась большая часть Задунавья, и турки могли на часть наступление на Вену или Комаром и Эстергом. Императорское военное руководство могло попытаться осадить Дьёр или Буду. На военных советах (в Праге, Оваре) в конце концов приняли план отвоения крепостей северного Задунавья. Еще в мае месяце небольшое отряд отвоевал Тату, затем возглавляемое эрцгерцогом Максимилианом войско захватил Папу (13—20 августа), затем безуспешно пыталось отвоевать Дьёр. Возглавляемое сердаром Сатурджи Мехмедом турецкое войско, прибывшее на театр военных действий, только в начале октября, уже своим появлением добилось вырочки Дьёра. Османское войско после нескольких дней осады отвоевало Тату (8—13 октября). Вследствие недостаточного времени для оперативных действий и неблагоприятной погоды турецкое военное руководство отказалось от осады Эстергома и попыталось вновь захватить Вац. Оно ставило целью прорвать кольцо вокруг Буды с запада (Эстергом) и северо-востока (Вац, Ноград, Фюлек) и тем самым уменьшить нависшую опасность.

Эрцгерцог Максимилиан опередил Сатурджи Мехмеда и гораздо раньше прибыл к Вацу. У Верёце, в узком перешейке между Дунаем и горами императорское войско оборудовало фортификационную позицию. Имею перед собой противника, обладавшего большим превосходством, — примерно 20 тысячам имперских воинов противостояло 30—40-тысячное турецкое войско, — эрцгерцог Максимилиан занял оборону. Его целью было воспрепятствовать дальнейшему продвижению турок и после ухода турок отвоевать Вац. После того, как Сатурджи Мехмед достиг Ваца (2 ноября), на другой день он уже мог овладеть покинутой крепостью. В целях удержания её и в интересах возможного дальнейшего продвижения вперед турки должны были принудить к сражению императорское войско. В случае открытого сражения турки, обладавшие многократным преимуществом в кавалерии, могли надеяться на победу, но при осаде укрепленных позиций преимущество было на стороне императорских войск, имевших некоторое превосходство в пехоте. Со 2 по 9 ноября между двумя лагерями происходили стычки. Однако решающего сражения не произошло. В более мелких схватках вступали в бой пехота, расположенная в фортах, и кавалерийский авангард, предназначенный для её поддержки, с пользовавшимися большим перевесом турецкой кавалерией и пехотой. Эту битву мы можем оценить скорее как победу императорских войск, так как императорское военное руководство достигло поставленной цели (удержание Ваца), турки понесли крупные потери, и им пришлось первыми оставить поле боя. Кампания 1597 года в целом принесла некоторый успех императорским войскам (Папа), но в сложившемся патовом положении это по существу ничего не меняло.

Sándor László Tóth

DIE SCHLACHT VON WAITZEN—VIROVITIZ (UNG. VÁC—VERŐCE)
ZWISCHEN 2.—9. NOVEMBER 1597

Resumee

Zu Beginn des Jahres 1597 hielten die Türken den größeren Teil des nördlichen Transdanubiens in den Händen und konnten einen Angriff gegen Wien, Komorn (ung. Komárom) und Gran (ung. Esztergom) gleichermaßen führen. Die kaiserliche Kriegführung konnte sowohl die Belagerung von Raab (ung. Győr) als auch die von Ofen (ung. Buda) versuchen. In den Kriegsratssitzungen (in Prag, Altenburg [ung. Óvár]) wurde schließlich der Plan gebilligt, die Burgen im nördlichen Transdanubien zurückzunehmen. Totis (ung. Tata) wurde noch im Mai von einer kleineren Truppe zurückerobert, dann nahm das von Erzherzog Maximilian geführte Heer (13.—20. 8.) Pápa ein und belagerte ohne Erfolg Raab. Raabs Entsatz wurde allein schon durch das bloße Erscheinen des türkischen Heeres auf dem Kriegsschauplatz bewirkt, das dort erst Anfang Oktober unter der Führung von Serdar Saturdschi Mehmed eintraf. Das osmanische Heer nahm Totis nach einer nur wenige Tage währenden Belagerung (8.—13. 10.) zurück. Wegen der kurzen Operationszeit und des ungünstigen Wetters stand die türkische Kriegführung von Grans Belagerung ab und versuchte, Waitzen zurückzunehmen. Sie bezweckte damit, den Ofen westlich (Gran) und nordöstlich (Waitzen, Neograd [ung. Nógrád], Füleke) umklammernden Ring zu durchbrechen und die drohende Gefahr zu mildern.

Erzherzog Maximilian kam Saturdschi Mehmed zuvor und erreichte Waitzen viel früher als dieser. Das kaiserliche Heer baute bei Verovititz, im engen Tal zwischen der Donau und den Bergen, eine befestigte Stellung aus. Erzherzog Maximilian richtete sich auf die Verteidigung gegen den an Stärke überlegenen Feind ein (den etwa 20tausend Kaiserlichen standen Türken von auf 30—40tausend zu beziffernder Stärke gegenüber). Sein Ziel war, den weiteren Vorstoß der Türken zu verhindern bzw. Waitzen nach dem Abzug der Türken zurückzunehmen. Saturdschi Mehmed nahm schon am darauffolgenden Tag, daß er Waitzen (2. 11.) erreicht hatte, die verlassene Burg in Besitz. Um sie zu behalten bzw. eventuell noch weiter vorzudringen, mußte er die kaiserliche Armee zu einer Schlacht zwingen. Bei einer offenen Schlacht konnten die Türken infolge der mehrfachen Übermacht ihrer Reiterei auf den Sieg hoffen, aber bei der Belagerung der befestigten Stellungen waren die kaiserlichen Truppen, deren Infanteriestärke der türkischen überlegen war, im Vorteil. Zu einer Entscheidungsschlacht kam es jedoch nicht. Die in den Befestigungen untergebrachte Infanterie und die zu ihrer Unterstützung bestellte Reitervorhut hanem in kleineren Waffengängen den Kampf gegen die türkische Reiterei und Infanterie in Übermacht auf. Die Schlacht endete eher mit dem Sieg der Kaiserlichen: Das gesetzte Ziel (Waitzens Behaltung) wurde von der kaiserlichen Kriegführung erreicht, die Türken hatten größere Verluste erlitten und auch das Schlachtfeld früher verlassen. Der Feldzug von 1597 brachte im ganzen eher einen gewissen Erfolg für die Kaiserlichen (Pápa), was jedoch am entstandenen Patt im wesentlichen nichts änderte.